Тобі належить цілий світ

Притча вдареного по голові німця

Тобі належить цілий світ, німче, так легко цього, звичайно, ніхто не визначав, хоч може воно й стояло в тих грубих блискучих книгах, але підстаршина був страшенний причепа, навіть давав стусанів, а очі Інгріди на двірці такі телячі і милі, і матуся теж у чорному під вікном, і їх затулив плякат, мовляв, колеса повинні крутитися для перемоги, і ще: спершу перемогти, тоді подорожувати, і ще: чи конечна твоя подорож для перемоги, і тоді справді твердішало розуміння, що ці гуси і молочні вироби, і запахи, і природні дівчата в безмежно запорошеному просторі, і взагалі все, і чому, справді не брати, коли дається, а разом з тим повітря не перестаючи тремтіло і щодня приходили накази, накази, накази, аж до перших експедицій, аж до перших сухих багнетів у видряпинах попід лісами.

Слідом за тим відбувся неймовірно страшний удар по голові.

——— велика мокра блощиця, велика за бронтозавра, і я коло неї приліпився. Не хочу вас брати за вуса, не хочу, мої шановні хмари. Сказано бо: гей, бери менш, Uberimensch. І життя так підшептом мені, пошептом. Чоловік то вже ж не вуж, як гадаєте? Ні, справа в тому, що сьорбнуто чогось гарячого в той день, чогось незвичайно гарячого. На брові в неодруженого місяця здригається моя невеличка скарга, і визірок, визірочок, як сльозина. Подумайте над цим. За маленьку мить можна життя віддати, аби тобі всміхнулися на твої губи виквашені. Хіба ж того не знаю. Я й не ображаюсь. Приносьте мені ласкаві слова, багато словесного взаємства, і вчитиму. Хі-хі-хі. Вже багато вмію. Він що, розуміє по-українському. Хі-хі, і це знаю: питають, чи розумію я по-українському. Ich verstehe ukrainisch. Ich verstehe deutsch. Was soll es bedeuten: deutsch. Що означає: deutsch. Еге ж, розуміє, вже рік у нас тут. Jawohl, розумію. Рік — не знаю. Але не спитаю, бо Дуся хороша, вміє багато мов. Я теж

трохи вмію, zum Beispiel: обні-мі-те-брати-мої-най-мен-шого брата. Що він у вас робить. Це теж розумію: was macht er hier. О, кажуть він у нас молодецький, носить, кажуть, шифри на зв’язки. Verstehe, das ist wahr: приходжу і кажу — група Шорні Орель, вісімнадціяті девіятдесіяті два — і всміхаються, і беруть, і ласкаво. Або: група Іван Мазепа, трі стороні сірі вофк-алярм, і зброяться, і відсіч, поміч. Усе розумію. Alles verstanden.

Може справді його післати.

Та чом би й ні.

Розумієш, про що ми тут говоримо.

Я все розумію.

Німці запалили село.

Німці, Deutsche, зельо, розумію.

Везуть наших людей до міста.

Міста, eine Stadt, розумію.

Щоб потім розстріляти.

Розіштріліяті, розумію.

То не такі німці, як ти, то лихі.

Ліші, schlimm, Schweine, розумію.

Треба перейти балкою до Чорного Орла.

О, Шорні Орель, балька, розумію.

Сказати: сірий вовк, павутиння, сімнадцять три.

Wie, wie.

Сі-рий вовк, па-ву-тиння, сім-над-цять три.

Сірі вофк, розумію, павучіна —

Па-ву-тиння.

Павутіннія.

Сімнадцять три.

Сімнадціяті трі. Сірі вофк, па-ву-тіннія, сімнадціяті трі.

Молодець.

Розумію.

Микиту рубонули по лівій щоці, сотник Корбутяк дістав по правій. Так вони сиділи на лаві, виразками гляділи один на одного. Дуся, кінчаючи теслярським олівцем радіовідозву, сказала: він молодецький, він зробить як слід у мене. Нехай іде не гаючись, аб, сказав полковник Дробот. Він підвівся і сказав: я годину спатиму, коли щось нагальне, збудіть. І відсунув від внутрішніх дверей косо поставлену рушницю.

І от маленький ідіотик, у документах якого знайшли ім’я: Фріц Мюллер, Ваймар, Тюрингія, 1907 — несе завдання. Він несе і повторює: сірі вофк, па-ву-тіннія, сімнадціяті трі. Лапате кленове листя, по обличчі б’є пахуче, і похила гілочка не дає пройти, треба нагнутися. Сірі вофк, па-

ву-тіннія, сімнадціяті трі. Через стежечку впоперек похід комах, мурашок, треба перепустити, бо це трудівники. Сірі вофк, па-ву-тіннія ——— Потім балка. Небезпека: зелені шинелі, шоломи, в руках одного на сонці блиснуло. Не такі німці, лихі. Небезпека. Валка, перележати. Зелені шинелі ступають рівно, дуже ланцюжком. Перележати. Під самим носом крилата комашка залітає в ямку. Ящірка, хвостик. Погладити, але тікає. Пташка. Пташці крихти, є в кишені, хлібні крихти з долоні. Потім постріли. Перележати. Хі-хі. Маленький ідіотик. Сірі вофк, па-ву-тіннія. Перележати — і встати. Місяця з сльозою нема, є сонце. Велике справедливе сонце, хі-хі. І багато неба. Потім постріли, але ось уже вартовий козак. Шорні Орель. Гасло. Гасльо: Зольотоверхі Кіїв. Де ви купували вишні. В зальйотному яру. Проходь, прямо, тоді від берези праворуч. Праворуч, rechte Seite, verstehe, розумію. Ага здоров був, Фріце, слава, що скажеш. Слява, скашеш: сірі вофк, па-ву-тіннія, сімнадціяті трі. Ага, Фріце, халепа. Дякую. Алярм. Das versteh’ ich. Мошу іті. Іди, Фріце, перекажи: сорок гостро. Слава. Сорок гоштро. Сорок гоштро. Слява. Сорок гоштро. Перебігти шлях упоперек до балки. Хлопчик плаче, на шляху, білявий. Нема хліба для хлопчика, в кишені самі нитки і сміття. Потім балка. Потім постріли. Потім щось тяжке й незрозуміле. Ich verstehe gar nichts. Перед ротом револьверна цівка, і під’їздять іще машини. Хто такий. Ідіотик говорить: Ich verstehe gar nichts. Bist du Deutscher, Mensch. Дезертир, чує він про себе, це справжній дезертир. Маленький ідіотик говорить по-німецьки. але він заникується, за-ни-ку-єть-ся. Чи розумієш по-місцевому. Ні-не-ро-зу-мі-ю. Брешеш, ти все добре розумієш, ти німець, ти дезертир. І за ним стежить револьвер. І з машин вивантажують людей ——— полковник Дробот —— сотник Корбутяк —— радистка Дуся —— радистка Дуся —— радистка Дуся —— і маленький ідіотик випадає і мчить за руку, що з автоматкою, її вкусити. Над самою головою розривається револьверний постріл. Він падає, але не тратить притомности, все чує, все бачить. Його хапає зелений з двома блискавками на шиї. Він усе чує, все бачить. Усе чує, все бачить. У балці. На місці. Маленький, маленький ідіотик.

Тобі належить цілий світ, німче, ти ж ганебно зрікся влади. Так легко цього, звичайно, ніхто не визначав, але виразними й чутними були

смугнасті штани і куртка і голова підло обчекрижена, та й вартовий був страшенний причепа, раз у раз давав стусанів, і щоразу: los, і командант так само: los, і машини, машини з мерцями, печі, та хоч у бараці на нарах азербайджанець Мамедзаде, боєць Української Повстанської Армії, сама шкіра з азербайджанця, щовечора по-українському навчає: свобода народам, свобода людині, і ще багато іншого в Мамедзаде, щоправда теслярським олівцем радистки Дусі, бо не любила малих літер, написано на клаптику це теж: свобода народам, свобода людині, а клаптик чудом у просмерджених черевиках, бо не вистачило казенних черевиків, лишили свої, а разом з тим повітря не перестаючи тремтіло, одного разу навіть зовсім близько від дротів шматки літуна, і два дні стояв над ними поліцай, до дротів пускали дивитися, щоб знали: заокеанські літуни теж падають, і повітря тремтіло все настирливіше, тоді викликували охочих купувати рік свободи, відкопуючи часові бомби, бомби уповільненої дії, вони могли розірвати городи бауерів і справді розривали, тоді охочих забракло, і вже нагнали кого попало, аж до нестями лежання носом у пагорб, аж до рокоту моторів над самою потилицею, аж до вириву в димі каміння з землі.

Слідом за тим відбувся неймовірно страшний удар по голові.

—— рік — не знаю, рік — це, Боже мій, es ist ein Jahr, Боже мій, т’адже я один німець, ich bin ein Dentscher. Чоловіче, ти німець, і все це тобі близьке і знане, хоч воно й обернулось на одно-згідне з черева los, а тоді — павза. Вшануємо жертви хвилиною мовчанки, сказав найбільший кат і вбивця. На наших грудях киноварні трикутнички, не забувай цього, хлопче. По команданта велика машина з трьома літерами. Командант понурий і без шапки, він, здається, не втікав, а втім, хто його зна. Всі нараз навчились о кей. Alles o key, nicht wahr. Страшенно багато сонця і неба, аж страшно. З машини дивний вояк показує польській жінці непристойну іграшку, і вона пояснює товаришеві. І коли появляється старшина, вони не набирають у рот води, а честь віддають, ніби мух зганяють. Здоров, Фріце, з поворотом, невже не впізнаєш старого Бекера. Атож, я впізнаю тебе, Бекере. Там на тебе жінка чекає. Правильно, в мене є жінка, її звуть —— Я майже все пам’ятаю: і те, і

друге. Машини, машини, о кей. Ти знаєш, у нас тут чужоземці хотіли в молочні без карток, а вона: мій чоловік комуніст, і нічого, лишили. То що ж ви думаєте. Як то що, звичайно, організовуватись, Москва нам допоможе. Ех, хлопці, ви тут нічого не знаєте, ви тут нічогісінько не знаєте. А хто знає, ти. Так, я знаю. Що я знаю. Атож, я все знаю. Звичайно ж, я тебе знаю: ти моя жінка Інґріда. Ах, любий, я на тебе так довго чекала. І наш маленький Вальтер, він виріс, ось побачиш. Так, люба, я теж на тебе довго ждав. Добридень, Фріце, хіба не впізнаєте пані Кеслер. Атож, я впізнаю вас, пані Кеслер. Яке родинне щастя для Інґріди. Так, пані Кеслер, це справжнє для мене родинне щастя. Чом же ти не питаєшся, як матуся. Справді, як матуся. Вона почуває себе добре, вона так довго на тебе чекала. Ми сьогодні довідалися, що випущено всіх з Бухенвальду, ти такий худий, либонь, голодний. Так, Інґрідо, мені трохи хочеться їсти. З поворотом, Фріце, хіба не впізнаєте старого Шмідта. Атож, я впізнаю вас, пане Шмідт. Яке родинне щастя для Інґріди, для матері й малого. Так, пане Шмідт, це справжнє для нас родинне щастя. Вийдемо сюди, Інґрідо. Ти хочеш сюди вийти. Так, я хочу вийти до парку. Добре, вийдемо до парку. Підемо трохи парком. Рот фронт, товаришу. Ех, хлопці, ви тут нічого, нічогісінько не знаєте. Фріце, адже сьогодні дванадцяте квітня.

Сьогодні дванадцяте квітня. Фріце, позавтра твій день народження.

Справді. Скільки це мені.

Тобі вийде тридцять вісім років.

Атож, мені вийде тридцять вісім років.

"На дні всього лежить проста формула. Хто геніяльний сказав так просто. Я певен, імени він не має".

З поворотом, Фріце, хіба не впізнаєш мене, Карла Майєра.

Атож, я впізнаю тебе, Карле Майєре.

Яка я щаслива, що ти повернувся. Мені так трудно самій у крамниці, а матінка з кожним днем старішає.

Так, я дуже щасливий, що повернувся.

"Коли розстрілювали Дусю, вона дивилася так ясно і не тремтіла. Вона крикнула: наша правда, можете мене розстріляти, але наша правда. Крикнула по-німецьки. А полковник Дробот просто рукою махнув".

З поворотом, Фріце, хіба не впізнаєте мене, вдову старого Окса.

Атож, я впізнаю вас, пані Окс.

Я така щаслива, що ти вже з нами, що ми вже вдвох. Ти такий неуважний, ти, либонь, дуже стомлений. Ти не думав, що перебуваєш так близько від мене, від матусі.

Чому ж не думав, Інґрідо. Звичайно, я думав. Сьогодні я подумав про це.

"Там у них є такий звичай: коли хтось повертається з полону, його кличуть до кожної хати. Вони кажуть: ми його нагодуємо, а Бог нагодує наших дітей на чужині".

Чом же ти не питаєшся, чи цілий наш будинок.

Справді, Інґрідо, чи цілий наш будинок.

Ми дуже потерпіли, Фріце. В нас шибки геть висаджено, і ввесь час бракувало струму й газу. А всередині міста будинки зовсім знищено, ти не впізнаєш.

З поворотом, Фріце, хіба не впізнаєте Антона Шварца.

Атож, я впізнаю вас, пане Шварц.

Ви з Бухенвальду, чи не був з вами випадком мій Юстус.

Ні, пане Шварц, я його не бачив.

Дякую, до побачення, Фріце.

До побачення, пане Шварц.

Чом же ти не питаєшся, як тут у нас пройшла війна.

Справді, Інґрідо, як тут у вас пройшла війна?

Ми багато пережили. Всю ніч отам у печері сиділи дезертири. Отам під гіркою. Покидали, кажуть, рушниці просто на долівку, зовсім молоді хлопці. І всю ніч слухали чуже радіо. А сьогодні в місті повно чужоземців. Грабують склепи і винні льохи. А як полізе німець по вино, то б’ють по обличчі. Кричать: немец шіско забралі, немец пошлі на уліцу. Жахливо все це.

Так, жахливо все це, Інґрідо.

"Дуся колись про німецьких жінок сказала: вони доморобні. Сама вона вивчила стенографію, абетку Морзе, вміла писати на машинці, вміла їздити велосипедом, мотоциклом і автом, знала німецьку, білоруську, польську, чеську, французьку й еспанську мови, в первописі читала Ґете і

Сервантеса, була парашутисткою і рекордсменкою метання диску і грала на самодіяльній сцені. Події в Китаї хвилювали її так, ніби відбувались вони в рідному містечку".

Жахливо все це. Щойно вступили американці, на огорожі проти пам’ятника Гердерові з’явилися написи червоною фарбою: геть кривавий нацизм. Не інакше, як чужоземці написали, чи правда.

Мабуть, Інґрідо, мабуть.

"Слід було написати: обніміте, брати мої. Цього не написали".

А американці не забороняють. Курять, кажуть: О кей, і кидають шоколяду жінкам з малими дітьми. А мені не кинули, бо Вальтер уже більший.

Справді, Інґрідо. Цедімочок Ґете, Інґрідо.

Так, дімочок Ґете. І, кажуть, усіх партійців усунуть і навіть арештують.

Можливо, Інґрідо, можливо.

"Він написав про мить, що її треба вловити, щоб ото спинилась. А на цьому дімочку треба тепер виписати слова великого українського поета Шевченка, я їх знаю: обніміте, брати мої, найменшого брата. Нехай мене спитають, продиктую в німецькому перекладі".

Ах, Фріце, на містку стільки чужоземців. Може б ми якось обійшли.

Не бійся, Інґрідо, нас не зачеплять.

Правда, Фріце, адже ти з Бухенвальду.

Атож, Інґрідо, я з Бухенвальду.

"На дні всього лежить проста формула: відмовся від себе, і все дістанеш. Ні, не так. Відмовся не від себе, а від того, чого найбільше хоче твій живіт. Тоді все буде твоїм: трава, повітря і людська щирість".

От тут, Фріце, якраз у цій печері ховались минулої ночі дезертири.

Так, тут, справді, зручно ховатись.

Ми можемо піти східцями вгору.

Так, можемо піти східцями. Я тільки трохи води нап’юся з того джерельця.

Рот фронт, товаришу.

Анічогісінько ви тут, хлопці, не знаєте.

"Взагалі кажучи, твій закон, друже: буди людей своїми тихими очима. Позаду тебе чорна завіса. Що попереду. Труд будження. Ти не знаєш, чи справді був ідіотиком, чи з тебе сміялися люди. І коли саме: перед завісою або за нею. Ти маленька людина. В собі несеш маленьке зернятко. Дай прорости, не переч. Ти не скажеш: я такий, як учора. Ти не скажеш: я такий у тридцять вісім літ. Як у тридцять чотири. Ти маленька людина, ледве від землі видко. Ходи і не переймайся тим. Ти інший, як учора. На один міліметр інший, і слава за те тобі, і ковтни її, славу, і промовч, і йди. Буде світ на один міліметр інших людей. Чи зрозумів. Зрозумів".

Ти так зле виглядаєш, Фріце, ти, мабуть, дуже голодний.

Так, Інґрідо, мені трохи хочеться їсти.

Я така щаслива, що ти повернувся до нас. Я зварю тобі галушок, улюблену твою страву. І в мене є трохи вина.

Дякую, Інґрідо, я охоче з’їм і вип’ю.

Ти такий неуважний, ти, либонь, дуже, дуже зморений.

З поворотом, Фріце, хіба, не впізнаєш стару Ваґнерку.

Атож, я впізнаю вас, пані Ваґнер.

Щасти Боже, Фріце, там на тебе матінка чекає.

Дякую, пані Ваґнер.

Ти дуже, дуже стомлений, Фріце. Ти якийсь дивний, не впізнаєш людей, що тобі.

Чому ж, Інґрідо, я впізнаю всіх, я все пам’ятаю, чому ж ні.

"Що тобі, німче. Хіба не впізнав свого родинного вогнища. Хіба щось сталося аж таке надрядне, що тобі вже перехотілося простягти ввечері жінці ноги, цілий день перед крамничкою набігавшись. Чи важать щось два удари по голові — здається, їх було тільки два, — коли протягом шести років бито інших не раз і не два, а кинувшись ґратів, погнали чимдуж домів, і от уже з-за шинквасу визвірилися на ближніх. Що тобі, німче. Хіба відмінилося щось під час руху стрілки від четвертої години ранку до першої опівночі або щось коло того. Не може бути. Якось, либонь, ти жартуєш. Хочеш занудити свою дружину, дітись, он яка вона, очі милі й телячі. Щось ти замудрував. Щось поперекидав. Перестань. Отямся. Ось до тебе говорять".

З поворотом, Фріце. Хіба не впізнав стару свою матусю.

Добридень, мамо. Я впізнав тебе, чом би не впізнати.

А в нас таке нещастя, всі шибки геть чисто повилітали. Ось твій синок Вальтер, чи впізнав.

Ходи до мене, малий, як тебе звуть?

Вальтер, татку.

Вальтер, добре. Ні, матусю, чому ж, я дуже щасливий, що повернувся до вас.

Ти якийсь дивний, Фріце, ти, либонь, дуже, дуже зморений і голодний.

Так, матусю, мені трохи хочеться їсти.

Отже, Інґріда зараз нагодує тебе улюбленою твоєю стравою: галушками.

Дякую, матусю, я хотів би трохи вмитися.

Так, маєш правду, Фріце, ходи сюди. Хіба ти забув, де в нас ванна.

"Ні, матусю, я не забув, де в нас ванна, бо я все пам’ятаю, все достеменно. Від першого дня і до передостаннього. Бо мене, матусю, двічі вдарено по голові. Раз направо і раз наліво. І тому я все згадав. Усе, від першого дня і до передостаннього. Тепер я німець і не-німець. Саме тепер тому я німець, що не-німець. О, така річ називається мило. Вона пахне. Повністю здаю справу з усього, що в цей мент. Те, що роблю, називається: скидати куртку. А це називається: тихо вийти. Ця річ називається: шматок хліба, а ця річ: торба. А це: нечутно вийти на вулицю. Все розумію. Це вулиця, а це люди. Це площа, це замок, це

місток. Це — вгору. Це — передмістя. Це — сільська дорога. Це — простір".

Коли його перший супутник спитав: звідки, він відповів: з Кельну. Звичайно, подумав він, Кельн над Райном, а там уже океан, і може десь братимуть робітників у порт, матросів. І найменшим братам на атолах — атож, на атолах — я розповім, що єсть на світі велика скарбниця справедливости. Розповім по атолах і в Андах і на Вогненній Землі: скарбницю закопано в лісі. Ключик у мене. Обніміте, брати мої. Ключ у мене. Відмикає білі, чорні, жовті, червоні серця. Всюди знайду доступ. Тільки скажу: обніміте, брати мої. І всі зрозуміють мене, що я сказав. Кожна тюрма завалиться, аби я сказав. Люди перестануть воюватись, аби я сказав. Вони воюються, бо далеко не всі знають це: обніміте, брати мої. Той, хто сказав ці слова, воював з усім світом, щоб мати право обійняти його. Я теж воюватиму з усім світом, поки він не дозволить мені обійняти його. Чи розумієш, німче, що тобі. Чи зрозумів, що тобі належить? — Чи розумієш те, що ти дістав у посідання велику, величезну державу, щоб розголосити по ній слово, яке почув там, між сухими багнетами, у видряпинах попід лісами.

1946 р.